

Λόγια στοιχεία και μεταγλωσσικές στάσεις στην ελληνική

Μαρία Ζέρβα

Πανεπιστήμιο Στρασβούργου

mzerva@unistra.fr

Abstract

This paper focuses on the metalinguistic positionings on scholarly forms in the conjugation paradigm of the verbs –άγω, –ιστώ / –ίσταμαι και θέτω / τίθεμαι. We study the ways the learned forms are presented and discussed in some of the main grammars and dictionaries of standard Modern Greek, as well as in articles and comments on the internet. The lack of systematicity in the textbooks studied reflects the diversity of uses and ideological stances (purist and antipurist), but also contributes to the complexity of the situation. The speakers are concerned about their language use, discuss the various options but seem open to discussion, even if the arguments remind the diglossic past, while anti-purist positionings seem more inclined to defensive argumentation.

Keywords: variation, learned forms, metalinguistic positionings, standardization, linguistic purism

1 Εισαγωγή

Τα λόγια στοιχεία στα νέα ελληνικά ως στοιχείο ποικιλότητας αποτελούν φαινόμενο ευρέως μελετημένο, που σχετίζεται με την γλωσσική αλλαγή, την ιστορία της γλώσσας, την διαδικασία προτυποποίησής της, το γλωσσικό λάθος και την ιδεολογία του καθαρισμού (πβ. Iordanidou 1999, Tseronis 2002, Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Φιλιάτουρας 2003,2019, Ξυδόπουλος 2004, Tsamadou-Jacobberger 2010, κ. ά.). Σε αυτήν την εργασία, εστιάζουμε στα εξής λόγια ρήματα, αυτοτελή ή παράγωγα: –άγω, –ιστώ / –ίσταμαι και θέτω / τίθεμαι. Η κλίση τους στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στο αρχαϊζον παράδειγμα, παρουσιάζει ποικιλότητα με παράλληλους τύπους ή χαρακτηρίζεται ελλιπής σε ορισμένα σημεία. Αφού διατρέξουμε σύντομα την παρουσίαση των ιδιαιτεροτήτων των κλιτικών παραδειγμάτων στις βασικές γραμματικές και λεξικά της ελληνικής, διαφορές που σχετίζονται με στάσεις απέναντι στην νόρμα των συγγραφέων τους, θα επικεντρωθούμε στην διερεύνηση των μεταγλωσσικών στάσεων σε σχετικές συζητήσεις σε διαδικτυακά σχόλια σε διαδικτυακά fora και blogs. Θα εξετάσουμε πώς το μη ειδικευμένο κοινό συζητά, κρίνει, επικρίνει και προκρίνει συγκεκριμένους από τους διαθέσιμους τύπους. Θα συσχετίσουμε τις μεταγλωσσικές στάσεις του μη ειδικευμένου κοινού – αν και η εξειδίκευση ή μη του κοινού αποτελεί ερώτημα, καθώς η ταυτότητα των χρηστών είναι άγνωστη, ωστόσο το μέσο στο οποίο εκφράζονται είναι οπωσδήποτε «μη ειδικευμένο» –, όπως διαμορφώνονται, με τις αντίστοιχες του εξειδικευμένου και βεβαίως με την έλλειψη συστηματικότητας στην εξέταση των εν λόγω φαινομένων ποικιλότητας στα λεξικά και τις γραμματικές.

2 Η ποικιλότητα στα ΝΕ και τα λόγια στοιχεία στις γραμματικές και τα λεξικά

Η ποικιλότητα στα νέα ελληνικά είναι ιδιαίτερα έντονη και συνδέεται εν μέρει ή, μάλλον, εν πολλοίς, με την παρουσία λόγιων στοιχείων στην γλώσσα. Όπως είναι γνωστό, τα λόγια στοιχεία δυσκολεύουν τον ομιλητή, ο οποίος πρέπει να έχει τις σχετικές γνώσεις - αλλά και την θέληση να τις χρησιμοποιήσει καθώς πολλές φορές χρωματίζονται ιδεολογικά - και συνδέονται με γλωσσικά λάθη που συχνά στιγματίζονται (Ξυδόπουλος 2004: 521). Τα μη λόγια στοιχεία άλλωστε θεωρούνται συχνά λάθη (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Φλιάτουρας 2003). Είναι βέβαια απαραίτητο να ξεχωρίσουμε τα ενταγμένα στην πρότυπη γλώσσα λόγια στοιχεία και τα μη ενταγμένα, που είτε αποτελούν υφολογική επιλογή είτε χρωματίζονται επιπλέον ιδεολογικά και συνδέονται με την νεοκαθαρολογία (Iordanidou 1999), την διάκριση (Bourdieu 1979), καθώς και συντηρητικές, εθνοκεντρικές θέσεις (Δελβερούδη και Μοσχονάς 1997, Iordanidou 1999).

Οι ρηματικοί τύποι που θα μας απασχολήσουν είναι οι εξής:

i. οι συνοπτικοί τύποι των ρημάτων σε-άγω και η σημαντική πολυτυπία: 1) ο «ορθός» -αγαγ- και οι νεολογικές λύσεις 2) -αζ- που εξομαλύνουν το παράδειγμα (π.χ. έχω παράξει) και 3) -αγ- στις οποίες η διάκριση συνοπτικού/μη συνοπτικού θέματος καταργείται (βλ. και Καλαμπούκας 2011). Επίσης 4) τύποι όπως αναγάγω στον ενεστώτα που μεταφέρουν το συνοπτικό θέμα στον ενεστώτα (πβ. Τσοπανάκης 1994: 402, 409).

ii. μεσοπαθητικός ενεστώτας και παρατατικός των ρημάτων -ίσταμαι και τίθεμαι (και ο πιο περιθωριακός θέτομαι), ειδικά το ά' και β' εν. και πληθ. και για μερικά ρήματα επίσης ο μεσοπαθητικός αόριστος.

Ο σχηματισμός των παραπάνω τύπων χαρακτηρίζεται από πολυτυπία, «χαοτική» κατά τον Mackridge (1985: 169)¹. Οι «ορθοί» αρχαιοπρεπείς τύποι - οι οποίοι αποκλίνουν από τους κανόνες της νεοελληνικής δημοτικής γραμματικής - συνυπάρχουν με νεολογικούς τύπους που τείνουν στην «ομαλοποίηση». Από τους τελευταίους, άλλοι απορρίπτονται ως λάθος και άλλοι έχουν ενταχθεί στην πρότυπη, ενώ άλλοι βρίσκονται στο μεταίχμιο. Η κατάσταση είναι περίπλοκη, καθώς υπάρχει διαφορετική θεώρηση και χρήση των τύπων από τους ομιλητές ανάλογα με το πρόθημα. Οι δυσκολίες που παρουσιάζονται στην χρήση αλλά και στην διδασκαλία είναι σημαντικές. Η ποικιλότητα φαίνεται να διέπεται από κανονικότητες στην χρήση, όπως είναι γνωστό από την σχετική βιβλιογραφία από τις μελέτες του Labov και μετά, οι οποίες θα έπρεπε να προσεγγιστούν όχι μόνο με μορφολογικά κριτήρια (με βάση το ρηματικό θέμα) όπως γίνεται συνήθως στις γραμματικές αλλά και με κοινωνιογλωσσικά, κειμενικά και υφολογικά κριτήρια. Βεβαίως οι κανονικότητες είναι ρευστές και μεταβαλλόμενες, καθώς η διαδικασία προτυποποίησης βρίσκεται σε εξέλιξη και η νόρμα δεν παρουσιάζει τον βαθμό παγίωσης άλλων γλωσσών, όπως π.χ. της γαλλικής, και δεν έχουν αποτυπωθεί λόγω της απουσίας σχετικών μελετών. Η ανάγκη διεξαγωγής μελετών πάνω στην μορφολογική ποικιλότητα στα ΝΕ (σώματα κειμένων, έρευνες πεδίου πάνω στην γλωσσική πραγματικότητα) έχει άλλωστε υπογραμμιστεί πολλές φορές (βλ. Κακριδή-Ferrari και Χειλά-Μαρκοπούλου 1996).

Εξετάσαμε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται, και ενδεχομένως σχολιάζεται, η κλίση των ρημάτων που μας ενδιαφέρουν σε βασικές γραμματικές και λεξικά της πρότυπης ΝΕ (εφεξής θα αναφερόμαστε στα συγγράματα όπως φαίνεται στα πλάγια): 1) *Τριανταφυλλίδη* (συνεξετάζονται η *ΝΕ Γραμματική* του 1941 στην έκδοση του

¹ Ο Mackridge αναφέρεται συγκεκριμένα στα κατάλοιπα των αρχαίων ρημάτων σε -μι.

1991, η *Ιστορική Εισαγωγή*, 1938, και η *Μικρή ΝΕ Γραμματική* του 1949 στην έκδοση του 1994), 2) Mackridge (1985), 3) Τσοπανάκη (1994), 4) Holton κ. ά. (2005), 5) Κλαίρη και Μπαμπινιώτη (2005), 6) *Λεξικό Τριανταφυλλίδη (Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, 1998) στην έντυπη έκδοσή του, 7) *Λεξικό Μπαμπινιώτη (Λεξικό της Νέας Ελληνική Γλώσσα*, 1998) και 8) *Λεξικό Ιορδανίδου* (ρηματικών κλίσεων: *Τα ρήματα της ΝΕ* 2006).

Λόγω έλλειψης χώρου δεν μπορούμε να εκθέσουμε λεπτομερώς τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται η κλίση των ρημάτων που μας ενδιαφέρουν και θα περιοριστούμε στις εξής συνοπτικές παρατηρήσεις. Η «χαοτική κατάσταση» που αναφέρει ο Mackridge (1985: 169) δεν αφορά μόνο τις καταλήξεις, αλλά και την παρουσία στα εγχειρίδια. Οι επιλογές συχνά δε συνοδεύονται από επεξηγήσεις, αφήνοντας τον χρήστη «μετέωρο». Οι λόγιοι τύποι αγνοούνται από τον Τριανταφυλλίδη (1938, 1991, 1994), κάτι που είναι λογικό με βάση την προτυποποιητική στόχευση και τον ρυθμιστικό χαρακτήρα της γραμματικής του, αλλά εντάσσονται σε κάποιον βαθμό από τους Mackridge (1985), Holton κ. ά. (2005), και Ιορδανίδου (2006) με φανερό στόχο την περιγραφή της γλωσσικής πραγματικότητας. Οι Mackridge (1985) και Τσοπανάκης (1994) εντάσσουν την ποικιλότητα στην διαχρονία και αναφέρουν και τους νεολογικούς τύπους που θεωρούνται παραδοσιακά λανθασμένοι. Ο Τσοπανάκης, παρά τον συντηρητισμό της γραμματικής του (Κριαράς 1994) εκπλήσσει: απορρίπτει όλον τον παρατατικό του τίθεμαι και το –τεθειμένος. Οι Κλαίρης και Μπαμπινιώτης (2005) προκρίνουν τους λόγιους τύπους με μάλλον διδακτικό/παιδαγωγικό στόχο.

Τα ρήματα που εξετάζουμε εντάσσονται σε κεφάλαια σχετικά με τα ανώμαλα ρήματα εκτός από δύο περιπτώσεις. Στους Holton κ. ά. (2005) τα βρίσκουμε στο κεφάλαιο «Λόγιοι ρηματικοί τύποι», τίτλος που ταυτόχρονα εξηγεί και δίνει πληροφορίες για τα επιπεδα ύφους. Οι Κλαίρης και Μπαμπινιώτης (2005) τα εντάσσουν στο κεφάλαιο «Αλλόμορφα καταλήξεων» όπου παρουσιάζονται περιπτώσεις μη λόγιες/λαϊκές και λόγιες, δηλαδή βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο περιπτώσεις που ανταγωνίζονται την νόρμα σε μη ισότιμη σχέση εξουσίας με τα λόγια στοιχεία που αντιστέκονται στην αλλαγή και έχουν το κύρος της αρχαιοπρέπειας, κάτι που αποτελεί συντηρητική επιλογή. Η γραμματική τους που φαίνεται να προτάσσει την «ελευθερία του χρήστη σχετικά με τις γλωσσικές επιλογές» (Tsamadou-Jacobberger 2010: 174), μάλλον υπερασπίζεται την ελευθερία του ομιλητή να επιλέξει λόγιους τύπους.

Όσον αφορά τα λεξικά, παρουσιάζεται ίδια εικόνα έλλειψης συστηματικότητας με τις γραμματικές. Όπως είναι αναμενόμενο, το *Λεξικό Μπαμπινιώτη* (1998) δείχνει προτίμηση για τους λόγιους τύπους (βλ. Tseronis 2002), διατηρώντας μάλιστα λήμματα για τα ρήματα άγω και ίσταμαι χωρίς πρόθημα (*Λεξικό Μπαμπινιώτη* 1998: 64, 794) και αναφέροντας συχνά μόνο τον αρχαϊζοντα μεσοπαθητικό αόριστο για το άγω και τα παράγωγά του, και μάλιστα στο πρώτο ενικό, υπονοώντας ότι το κλιτικό παράδειγμα είναι λειτουργικό σε όλα τα πρόσωπα (*ήχθην, εισήχθην, παρήχθην, ibid.:* 64, 566, 1333).

Οι επιλογές των συντακτών των διάφορων εγχειριδίων δεν είναι συστηματικές και δεν έχουν συνοχή (πβ. Tsamadou-Jacobberger 2008). Μας πληροφορούν ωστόσο για την εξέλιξη της διαδικασίας προτυποποίησης και τις στάσεις απέναντί της: όσο προχωρεί η διαδικασία, η ποικιλότητα γίνεται περισσότερο αποδεκτή και θεωρείται όχι απειλή αλλά ατού και πηγή δημιουργικότητας (βλ. Tsamadou-Jacobberger 2010: 175), αν και αυτό το επιχείρημα φαίνεται να καλύπτει και συντηρητικές στάσεις. Κάποιοι λόγιοι τύποι, ειδικά οι τύποι του παρατατικού σε –μην φαίνεται να μην είναι ενταγμένοι στην πρότυπη (βλ. Iordanidou 1999) αλλά λόγω της ελλειπτικότητας,

αποτελούν τόσο υφολογική και ιδεολογική επιλογή όσο και λύση ανάγκης (αν δεν επιλεγεί η περίφραση). Σε κάθε περίπτωση, υπογραμμίζουν την ανάγκη δημιουργίας γραμματικών και λεξικών που να επικεντρώνονται στην χρήση και να στηρίζονται σε *corpora*, κάτι που λείπει στην ελληνική περίπτωση. Η ανάγκη αυτή είναι επιβεβλημένη, καθώς οι συντάκτες γραμματικών και λεξικών δεν περιγράφουν μόνο την πρότυπη ποικιλία αλλά και την δημιουργούν σε μεγάλο βαθμό, σύμφωνα με τις ιδεολογικές τους τοποθετήσεις, κάτι που στην ελληνική περίπτωση έχει ιδιαίτερη βαρύτητα λόγω της διγλωσσικής της ιστορίας (πβ. Κακριδή-Ferrarica και Χειλά-Μαρκοπούλου 1996, Tseronis και Iordanidou 2009: 179-182 *etpassim*, Ιορδανίδου 2019, Tsamadou-Jacobberger 2008: 67, Tsamadou-Jacobberger 2010: 169).

3 Μεταγλωσσικές στάσεις στο διαδίκτυο

Θα επιχειρήσουμε τώρα μια πρώτη διερεύνηση των μεταγλωσσικών στάσεων σε σχετικές συζητήσεις σε διαδικτυακά *fora*, προσπαθώντας να τις συνδέσουμε με τις στάσεις και την κατάσταση που διαπιστώσαμε στα ειδικευμένα εγχειρίδια και τον καθαρισμό ή τον αντι-καθαρισμό. Οι Δελβερούδη και Μοσχονάς (1997), εξετάζοντας τον καθαρισμό ως κοινωνική πρακτική, διαχωρίζουν τρία επίπεδα στην εξάπλωσή του: από την ελίτ εκπορεύεται η κεντρική αντίληψη του καθαρισμού και νομιμοποιείται – πανεπιστημιακοί, γλωσσολόγοι, επιστήμονες, ακαδημαϊκοί, δημοσιογράφοι κλπ., το μικρό κοινό έχει ενεργητική συμμετοχή και απηχεί τις καθαριστικές αντιλήψεις, ενώ το πλατύ κοινό έχει παθητική συμμετοχή, εκφράζεται με τους κοινούς τόπους των καθαριστικών αντιλήψεων και απηχεί τις καθαριστικές αντιλήψεις οι οποίες φτάνουν εξασθενημένες σε αυτό. Οι Δελβερούδη και Μοσχονάς (2007) ερεύνησαν τις απόψεις αυτές αντίστοιχα στις επιφυλλίδες (ελίτ), στις επιστολές σε εφημερίδες (μικρό κοινό) και σε συνεντεύξεις στον δρόμο ή με τυχαία τηλεφωνήματα (πλατύ κοινό).

Από την πλευρά μας, αναζητήσαμε απόψεις πάνω στους λόγιους ή μη λόγιους σχηματισμούς στο διαδίκτυο. Κάναμε διαδοχικές αναζητήσεις στο google² με μερικούς από τους όρους που μας ενδιαφέρουν και αποδελτιώσαμε τα αποτελέσματα ώστε να βρούμε κείμενα που σχολιάζουν την χρήση. Δεν πήραμε εκπαιδευτικά/σχολικά σάιτ όπου απλώς κλίνονται τύποι (ή σάιτ που σταχυολογούν λάθη), ή μιλούν για λάθη και προκρίνονται πάντα οι αρχαιοπρεπείς τύποι, συνήθως εξοβελίζοντας από την πραγματικότητα και καταδικάζοντας σε ανυπαρξία τους νεολογικούς τύπους χωρίς άλλα σχόλια³. Επιλέξαμε μόνο 5 αυτοτελή άρθρα που αναφέρονται στο θέμα και συνδέονται με τις απόψεις της ελίτ (περ. 3.300 λέξεις/23.000 χαρακτήρες) – αντιστοιχούν στις επιφυλλίδες των Δελβερούδη και Μοσχονά (1997). Το υπόλοιπο υλικό που αποτελεί και τον κύριο κορμό της μελέτης περιλαμβάνει σχόλια σε άρθρα, ποστ σε μπλογκ, φόρουμ (περ. 18.000 λέξεις/115.000 χαρακτήρες) σε συνολικά 15 διαφορετικές συζητήσεις που διαρκούν από το 2006 έως το 2017, και δεν βρίσκονται απαραίτητα σε καθαρά γλωσσικούς (π.χ. μεταφραστικούς) ιστότοπους. Συνήθως το έναυσμα είναι μια ερώτηση ή ένα άρθρο/ποστ που υπερασπίζεται τον ένα ή τον άλλο τύπο.

² Βάλαμε στην μηχανή αναζήτησης τους εξής όρους: παραγάγω παράξω / τιθόταν επιτιθόταν / επιτιθόμουν / επιτιθέμην επιτιθόμουν / τιθέμην τιθόμουν / θέτομαι τίθεμαι / τίθομαι / κατέστην καταστάθηκα / παρέστη παραστάθηκα / παριστάμεθα.

³ Όπως εδώ: «Επομένως, τύπος θα παράξω ή έχω παράξει δεν υπάρχουν. Τα ορθά είναι θα παραγάγω και έχω παραγάγει.» https://e-didaskalia.blogspot.com/2018/02/blog-post_825.html.

3.1 Επώνυμες θέσεις – ελίτ

Όσον αφορά τα άρθρα, εντοπίσαμε είτε καθαριστικές (1) είτε – περισσότερες – αντικαθαριστικές απόψεις (4). Οι πρώτες χαρακτηρίζονται από διδακτικό τόνο και ο συντάκτης τους αναλαμβάνει διαφωτιστικό ρόλο. Η επιχειρηματολογία δεν παίζει μεγάλο ρόλο αλλά στηρίζεται σε σιωπηρές προϋποθέσεις (Fairclough 2003: 55-61) και συνδέεται με την καλαισθησία αλλά και ταυτοτικά ζητήματα: «θέμα της γλώσσας το θεωρούμε δικό μας θέμα, θεωρούμε ότι μάς αφορά όλους»[...] «Οι άδολες αυτές γλωσσικές ευαισθησίες τού κόσμου...»⁴. Τέλος, ο συντάκτης επικαλείται το «μικρό» κοινό που του έχει στείλει επιστολές, αλλά και το «πλατύ» κοινό:

Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι εξακολουθεί, ευτυχώς, να υπάρχει μεγάλη ευαισθησία στον Έλληνα ως προς τη χρήση της γλώσσας» [...] «δεν πρέπει να υποτιμάμε τη γνώμη και την ευαισθησία των απλών χρηστών της γλώσσας μας. Και κάτι πολύ σημαντικό: Στους δύσκολους καιρούς που ζούμε είναι παρήγορο να διαπιστώνεις μια τόσο πηγαία και πολύτιμη έγνοια για τη γλώσσα μας.⁵

Τα άρθρα με αντικαθαριστικές απόψεις, ανεξάρτητα από την προσωπική πρακτική του συντάκτη, χαρακτηρίζονται από εκτενή επιχειρηματολογία και προσπάθειες εκλογίκευσης:

Πώς εξηγείται το παράδοξο: κανείς να μην κάνει λάθος στη διάκριση στιγμιαίων-εξακολουθητικών στα υπόλοιπα ρήματα –κι όμως, οι μισοί Έλληνες να τα μπερδεύουν όταν έχουν να κάνουν με τα σύνθετα ρήματα του ‘άγω’; Μήπως δεν είναι παράδοξο; Μήπως τα ρήματα αυτά, και ειδικώς οι τύποι σε –αγαγ- δεν καλοστέκονται στη σημερινή μας γλώσσα; Μήπως δεν ξυπνάνε μέσα μας την αίσθηση του στιγμιαίου, όπως οι άλλοι τύποι (έπαιξα, θα διαβάσω, έχω μιλήσει);⁶

Ένα άλλο χαρακτηριστικό τους είναι το χιούμορ αλλά και η επίκληση των αρχαίων ελληνικών και εξεζητημένων γνώσεων για να αντιμετωπίσουν τις αντίπαλες θέσεις (διάκριση, Bourdieu 1979):

Επιπλέον, οι τύποι σε –αγαγ- είναι μάλλον κακόηχοι, έως κωμικοί. (Αγάγ ήταν ένας Αμαληκίτης βασιλιάς στην Παλαιά Διαθήκη, ίσως μάλιστα η λέξη να είναι όνομα αξιώματος στα αμαληκικά, να σημαίνει δηλαδή βασιλιάς). Βέβαια, αν είστε νεοκαθαρευουσιάνος, βρίσκετε εύηχο τον Αμαληκίτη και κακόηχο τον τύπο «να παράξει» (και απορώ πώς δεν πέφτει φωτιά να σας κάψει, διότι ο τύπος ‘παράξει’, ο μονολεκτικός βέβαια, είναι γαλαζοαίματος αρχαίος).⁷

3.2 Ανώνυμες θέσεις:σχόλια σε άρθρα, ποστ σε μπλογκ, φόρουμ – πώς απηχούν τις απόψεις της ελίτ

Εξετάζοντας τον λόγο ανώνυμων χρηστών όπως εκφράζεται σε σχόλια σε άρθρα, ποστ σε μπλογκ και φόρουμ, διαπιστώνουμε ότι τα περισσότερα σχόλια αφορούν τα – άγω, ενώ σε μεγάλο βαθμό οι χρήστες φαίνεται να γνωρίζονται. Το «μικρό» και «πλατύ» κοινό των Δελβερούδη και Μοσχονά (1997) συγγέονται και φαίνεται να συμμετέχουν στις συζητήσεις και μέλη της ελίτ αλλά λόγω του μέσου και της ανωνυμίας, δε θα τα θεωρήσουμε ως τέτοια. Αν σχηματικά θεωρήσουμε ότι οι απόψεις τους χωρίζονται στο καθαριστικό και αντικαθαριστικό «στρατόπεδο» - αν

⁴ Άρθρο 1, βλ. Παράρτημα. Τηρείται η ορθογραφία του πρωτότυπου.

⁵ Άρθρο 1.

⁶ Άρθρο 3.

⁷ Άρθρο 3.

και οι στάσεις είναι ρευστές και μεταβαλλόμενες – απηχούν τις απόψεις της ελίτ καθώς και οι δύο απόψεις προβάλλουν επιχειρήματα που συνδέονται με την καλαισθησία. Έτσι, οι συνοπτικοί τύποι σε –αξ- (παραξ-...) χαρακτηρίζονται «κακόηχο υβρίδιο», «απαράδεκτο», «ακαλαισθητο», «θέμα αισθητικής». Ωστόσο, και οι λόγιοι τύποι χαρακτηρίζονται συχνά κακόηχοι: «το αφόρητο σωστό, αμαληκτικό 'έχει παραγάγει'», το εισαγάγετε θεωρείται «φρικαλεούργημα». Η αισθητική αξιολόγηση του τύπου συνεπάγεται αξιολόγηση του ομιλητή αλλά και ανακλάται στο περιεχόμενο του λόγου, με τους λόγιους τύπους να συνεπάγονται υψηλά νοήματα και καλλιέργεια ή και νοημοσύνη:

- When I hear "προτιθέμεθα" I actually think of it as a high and beautiful word. As in "ohh, his speech is very sophisticated!", whereas with "προτιθόμαστε" it just sounds folk-like.
- η χρήση των βαρβαρικών τύπων του *παραξω* και *παρέξω* δεν οφείλεται σε απροθυμία να χρησιμοποιηθούν τύποι «καθαρευουσιάνικου» αλλά καθαρά σε αγραμματοσύνη. Θα τολμούσα να ισχυριστώ μάλιστα ότι αυτοί που *θα παραξουν* και *θα παρέξουν* δεν κατανοούν καλά – καλά ούτε τη σημασιολογική διαφορά των ρημάτων *παρέχω* και *παραγωγή* - και το πιο πιθανό είναι ότι δεν πρόκειται ποτέ ούτε να *παρασχουν* ούτε να *παραγάγουν*.

Κοινό γνώρισμα και των δύο στάσεων είναι το χιούμορ και η ειρωνεία και υπάρχουν πολυάριθμα παραδείγματα που δείχνουν μια ελαφράδα – ίσως λόγω του μέσου και της προφορικότητας που εμπνέει – στην αντιμετώπιση ενός θέματος που κατά τ' άλλα οι χρήστες παίρνουν σοβαρά:

- να ομολογήσω ότι χρησιμοποιώ αποκλειστικά και μόνο (και με μεγάλη αγαλλίαση, μάλιστα) τους τύπους "θα/να (παρ)αγάγει"» (για τον χρήστη sarant:) «Έτσι μου 'ρχεται να του φωνάξω: «Σάξε τα αγάγ να αγιάσεις!
- Η Γλώσσα εξελίσσεται :-) κάτι πρέπει να παράξουμε και εμείς οι νεοέλληνες...
- Ναυτία με έχει καταλάβει εδώ μέσα μετά την πλοήγηση. Λυπάμαι πολύ. Κοτζάμ καθηγητές του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (πηγή όλων των γλωσσικών δεινών), επίκουροι καθηγητές Γλωσσολογίας και Φιλοσοφίας της Γλώσσας του Πανεπιστημίου Αθηνών, να ρυπαρομουτζουροαντεθνογραφείτε. Είστε όλοι σκέτοι μπουρτζοβλαχαριστεροπροοδευτικάριοι ενώ εμείς, γνήσιοι εθνοπατριωγλωσσελληναμυνταριστές! Κανίβαλοι, ε κανίβαλοι!
- [ως απάντηση στο παραπάνω] Ντρεπόμαστε, μη νομίζεις. Αλλά άμα την προδοσία την έχεις στο αίμα... Μωρέ σόρρυ... εσύ μας κερνάς μουσικές και ποίηση και εμείς δεν έχουμε να σε κεράσουμε ούτε μια δραμαμίνη. Kalo f8inorwro! O omotimos ka8hghths AP8.»

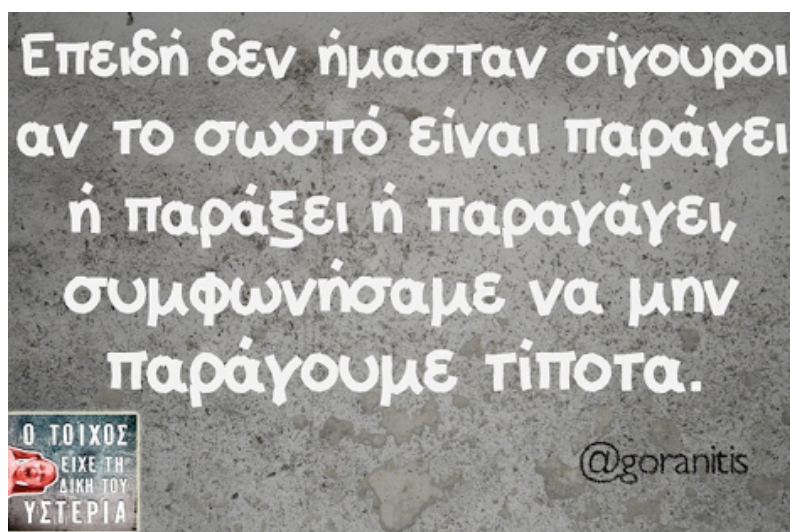

Image1| Στην σχετική συζήτηση στο <https://lexilogia.gr/forum/>

Οι ανώνυμοι χρήστες και των δύο απόψεων προσπαθούν να εκλογικεύσουν και επιχειρηματολογούν υπέρ των επιλογών τους. Οι υποστηρικτές λόγιων στοιχείων τα επιλέγουν για διάφορους λόγους που αναπτύσσουν χωρίς φανατισμό: επειδή είναι μια λογική και φρόνιμη επιλογή μπροστά σε πραγματικές ανάγκες, είναι λύση εμβέλειας, υπάρχει γλωσσική συνέπεια ή επειδή δεν τους ικανοποιεί η χαοτική κατάσταση. Αυτό ίσως αποτελεί μια χαρακτηριστική διαφορά από τις ελίτ υπέρ του καθαρισμού, οι οποίες στηρίζονται, όπως είδαμε σε σιωπηρές προϋποθέσεις, αν και βέβαια το δείγμα μας είναι περιορισμένο. Ο αντικαθαριστές με ψυχραιμία αποδομούν τα επιχειρήματα περί κακοφωνίας ή λάθους και τοποθετούνται υπέρ της πραγματικής χρήσης. Σε κάθε περίπτωση, οι τοποθετήσεις είναι ρευστές και έχουμε μίγμα στάσεων, π.χ. συντηρητικές απόψεις που εξελίσσονται σε ριζοσπαστικές, όπως ένας χρήστης που υπερασπίζεται το επετιθέμενη καταλήγει να πει ότι θα λέει προτιθόμαστε. Τέλος, καθαριστές και αντικαθαριστές επικαλούνται τα αρχαία ελληνικά, διαχρονική πηγή διάκρισης, αλλά και την αυθεντία:

- Ακόμα και στα αρχαία ελληνικά θα μπορούσε κάλλιστα να είχε δημιουργηθεί τύπος "παράξει" [Απάντηση:] "Παράξη", εκείνη την εποχή, για να είμαστε σωστοί. ;)
- Πάντως η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη το θεωρεί ορθό τύπο καθώς υπήρχε στα αρχαία. [Για το παραξ-]
- Και εν πάση περιπτώσει, το ρήμα είναι «παράγω», όχι «παράσσω», αν δεν το θυμούνται ας φρεσκάρουν τους αρχικούς χρόνους που αποστήθιζαν κάποτε ή ας ανοίξουν μια γραμματική, τριανταφυλλίδια, μαμπινιώτεια ή ό, τι άλλο.⁸

Όταν υπάρχει σαθρή επιχειρηματολογία ή σιωπηρές προϋποθέσεις και «πρωτοτυπικά» καθαριστικά ανακλαστικά σε σχόλια χρηστών, άλλοι χρήστες τους επαναφέρουν στην τάξη, και συνήθως μετά σιωπούν. Επίσης, οι αντικαθαριστές κοροϊδεύουν τα συντηρητικά ανακλαστικά:

Μπα μη σχολιάσεις περιγλώσσειε, εγώ τής τα λέω αλλά δεν ακούει. Τελευταία φορά που τής είπα ότι το "αγάπαγα" είναι εξίσου "νομιμο" με το "αγαπούσα" γίναμε μπίλιες.

Τα καθαριστικά ποστ αποτελούν μειοψηφία και συνδέονται, εκτός από την αισθητική, όπως είδαμε, με τον πόνο ή την θλίψη, το πολεμικό λεξιλόγιο, τους διδακτικούς στόχους:

- κοντεύω να στραβωθώ
- Ορθογραφικά λάθη που κάνουν τον Κόγια να κλαίει [τίτλος νήματος στον οποίο απαντάει κάποιος με χιούμορ:]Όλο αυτό το νήμα είναι τελικά για τα ψυχολογικά του Κόγια? (φατσούλα που γελάει)
- Είναι λυπηρό άνθρωποι υποτίθεται μορφωμένοι να μὴν μπορούν να πούνδυσωστάρήματα στα ΜΜΕ και βομβαρδίζουν δικαίους και αδίκους με γλωσσικά λάθη.
- Το MediaWiki μέσω της Βικιπαίδειας το διαβάζουν όλα τα παιδιά του σχολείου. Ακόμα και μία ασήμαντη φράση όπως το «Εισάγετε τον κωδικό σας» θα διαβαστεί από χιλιάδες παιδιά και θα επηρεάσει δεκάδες ή και εκατοντάδες από αυτά. Θέλει σύνεση λοιπόν.

Επίσης, αποποιούνται τον χαρακτηρισμό καθαριστής (disclaimer: δεν είμαι καθαριστής, αλλά...), αρνούνται την ύπαρξη στο λάθος και σε μεμονωμένες περιπτώσεις φτάνουν σε ακραίες τοποθετήσεις μη ήπιου καθαρισμού (λογοκρισία):

⁸Ας σημειωθεί ότι η γραμματική Τριανταφυλλίδη δεν αναφέρεται καθόλου στους προβληματικούς τύπους.

- Θα έχεις καταλάβει επίσης ότι είμαι ακομπλεξάριστος σχετικά με τη χρήση *αργκό* (slang) την οποία μάλιστα επικροτώσεφάσεις ως απόλυτα πιοδόκιμη από άλλες επιλογές[...] Δεν είμαι δηλαδή οπαδός της ξύλινης γλώσσας. Το αντίθετο! Είμαι όμως οπαδός της ακριβολογίας (βλ. πολυτεχνείο, θετική κατεύθυνση) και δεν μπορώ να βλέπω κάτι λάθος χωρίς προφανή λόγο.
- Επομένως, τύπος θα παράξω ή έχω παράξει δεν υπάρχουν. Τα ορθά είναι θα παραγάγω και έχω παραγάγει.
- Θα ήταν καλό και το είχα πει και στην τηλεόραση, ότι - όταν ο δημόσιος λόγος εκπεμπόμενος [sic] από ένα δημοσιογράφο κατέληγε στο ρήμα παράξω – παράξω [sic], να κλείνει ως μορφή τιμωρίας για πέντε λεπτά μαύρο. Κάτι αντίστοιχο θα μπορούσε να γίνει και για τους βουλευτές[...].

4 Κάποιες παρατηρήσεις ως συμπεράσματα

Κλείνοντας αυτήν την πρώτη διερεύνηση των μεταγλωσσικών στάσεων στο διαδίκτυο, διαπιστώνουμε ότι οι συζητήσεις σεμπλογκ, φόρουμ κλπ. που μελετήσαμε δε φαίνονται να είναι χώρος που ευνοεί την έκφραση ακραίων συντηρητικών απόψεων σχετικά με την γλώσσα. Ο κοινωνικός έλεγχος είναι έντονος όπως και η περιθωριοποίηση χρηστών που δεν ευνοούν τον διάλογο. Δεν υπάρχουν πολλά σχόλια καθαρά εθνοκεντρικά και καθόλου ξενοφοβικά, κάτι που διαφέρει από τις γλωσσική ατμόσφαιρα της δεκαετίας του 1990 (πβ. Δελβερούδη και Μοσχονάς 1997). Το πρόβλημα δεν έρχεται από τον άλλο αλλά από το εσωτερικό. Οι αρχαιοπρεπείς τύποι δεν χρειάζονται δικαιολόγηση, συζήτηση, εξυπακούονται ως σιωπηρές προϋποθέσεις κυρίως στις τοποθετήσεις της ελίτ αλλά και πολλών άρθρων/ποστ που χαρακτηρίσαμε «φιλολογικά» και δε λάβαμε υπόψη στην εργασία μας. Φαίνεται ότι βρίσκονται στο κέντρο της ιδεολογίας και ως τέτοιοι είναι «αδιαπραγμάτευτοι». Ενώ υπάρχει σαφής επικοινωνία μεταξύ των απόψεων της ελίτ και του μικρού κοινού, το μικρό και πλατύ κοινό των συζητήσεων που εξετάσαμε προωθεί τον διάλογο και επιχειρηματολογεί ακόμη και αν υποστηρίζει τους λόγιους τύπους. Η δυνατότητα συζήτησης επιτρέπει άλλωστε υπαναχωρήσεις και αλλαγή στάσης. Από την άλλη, οι αντικαθαριστικές τοποθετήσεις συνοδεύονται πάντα από επιχειρηματολογία που φαίνεται να χρειάζονται, κάτι που δείχνει ότι είναι σε αμυντική στάση και δε βρίσκονται (ακόμη;) στο κέντρο του ιδεολογικού άξονα: γι' αυτό επικαλούνται συχνά τα αρχαία ελληνικά και εξεζητημένες γνώσεις. Σε κάθε περίπτωση, τα επιχειρήματα θυμίζουν αυτά του γλωσσικού ζητήματος. Η ανασφάλεια ωστόσο των ομιλητών και ο προβληματισμός τους διαφαίνονται μέσα από τις συζητήσεις και είναι σίγουρο ότι αν τα έγκυρα εγχειρίδια της πρότυπης ΝΕ – γραμματικές και λεξικά – προσέγγιζαν πιο συστηματικά τα φαινόμενα, αυτά θα δημιουργούσαν λιγότερες αμφιβολίες και πολεμική στους χρήστες τους και θα απομυθοποιούνταν.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα, και Φιλιάτουρας, Ασημάκης (επιμ.). 2019. *Από τον οίκο στο σπίτι και τανάπαλιν...Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική. Θεωρία, Ιστορία, Εφαρμογή*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα, και Φιλιάτουρας, Ασημάκης. 2003. “Η διάκριση [ΛΟΓΙΟ] και [ΛΑΪΚΟ] στην ελληνική γλώσσα. Ορισμός και ταξινόμηση.” Στο *Πρακτικά του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης. <http://www>.

philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/gr.htm. Ημερομηνία επίσκεψης: 26/3/2018.

- Bourdieu, Pierre. 1979. *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Paris:Éditions de Minuit.
- Δελβερούδη, Ρέα, και Σπύρος Μοσχονάς. 1997. “Ο καθαρισμός της γλώσσας και η γλώσσα του καθαρισμού.” *Σύγχρονα Θέματα* 62:79-91.
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London & New York: Routledge.
- Holton, David, Peter, Mackridge, και Irini Philippaki-Warburton. 2005. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης (Βασίλης Σπυρόπουλος, μτφρ., 1η έκδοση στα αγγλικά 1997).
- Iordanidou, Anna. 1999. “Problèmes de standardisation du grec moderne.” Στο Αναστάσιος-Φοίβος Χριστίδης (επιμ.), *«Ισχυρές» και «Ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη, 26-28 Μαρτίου 1997, τ. II, 845-854. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Ιορδανίδου, Άννα. 2006. *Τα ρήματα της νέας ελληνικής*. Αθήνα: Πατάκης (1η έκδοση 1992).
- Ιορδανίδου, Άννα. 2007. “Η μορφολογική ποικιλία στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας.” Στο Σπύρος Μοσχονάς (επιμ.), *Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική*. Αθήνα: Πατάκης. <http://www2.media.uoa.gr/language/studies/>. Ημερομηνία επίσκεψης: 9/5/2018.
- Ιορδανίδου, Άννα. 2019. “Ηλόγια μορφολογία στην κοινή νεοελληνική: ζητήματα περιγραφής και διδασκαλίας.” Στο Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Ασημάκης Φιλιάτουρας (επιμ.), *Από τον οίκο στο σπίτι και τανάπαλιν... Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική. Θεωρία, Ιστορία, Εφαρμογή*, 127-147. Αθήνα: Πατάκης.
- Καλαμπούκας, Δημήτρης. 2011. “Ποικιλότητα στη δήλωση της ρηματικής όψης των λόγιων ρημάτων που παράγονται από το αρχαιοπινές άγω.” *Γλωσσολογία/Glossologia* 19:9-22.
- Κακριδή-Ferrari, Μαρία, και Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου. 1996. “Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης γλώσσας.” Στο [Συλλογικό] *Η Νέα Ελληνική ως ξένη γλώσσα*, 17-51. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν.
- Κλαίρης, Χρήστος, και Γεώργιος Μπαμπινιώτης. 2005. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική – επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κριαράς, Εμμανουήλ. 1994. “Η «Νεοελληνική Γραμματική» του Αγαπητού Τσοπανάκη.” *Φιλολόγος* 78. Πρόσβαση 30 Μαΐου 2018. http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/bibliographies/grammar/13_tsopanakis/03.html#fn62.
- Mackridge, Peter. 1985. *The Modern Greek Language. A descriptive Analysis of Standard Modern Greek*. Oxford: Clarendon Press.
- Moschonas, Spiros. 2009. “‘Language Issues’ after the ‘Language Question’: On the Modern Standards of Standard Modern Greek.” Στο Alexandra Georgakopoulou and Michael Silk (επιμ.), *Standard Languages and Language Standards: Greek, Past and Present*, 293-320. Farnham, Surrey: Ashgate Publishing.
- Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 1998. *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Ευδόπουλος, Γιώργος. 2004. “Τι είναι τελικά τα γλωσσικά λάθη;” Στο [Συλλογικό] *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 24ης Ετήσιας*

- Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 519-530. Θεσσαλονίκη. [Συλλογικό]1998. *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* («Λεξικό Τριανταφυλλίδη»). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ Ινστιτούτο ΝΕ Σπουδών/Ίδρυμα Μαν. Τριανταφυλλίδη.
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. 1938. *Νεοελληνική Γραμματική. Πρώτος Τόμος. Ιστορική Εισαγωγή*. Αθήνα: Δημητράκου.
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. 1991/1941. *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, ανατύπωση από το ΑΠΘ Ινστιτούτο ΝΕ Σπουδών/Ίδρυμα Μαν. Τριανταφυλλίδη: Θεσσαλονίκη.
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. 1994. *Petitegrammairedugrecmoderne (Μικρή Νεοελληνική Γραμματική)*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ Ινστιτούτο ΝΕ Σπουδών/Ίδρυμα Μαν. Τριανταφυλλίδη (μτφρ. F. Duisitand O. Merlier, 1^η έκδοση στα γαλλικά 1975, 1^η έκδοση στο πρωτότυπο 1949).
- Tsamadou-Jacobberger, Irini. 2008. “Norme et variation linguistiques. Le cas du grecmoderne.” Στο [Συλλογικό], *Identité et diversité dans la langue, la littérature et la civilisationnéo-helléniques*, 59-69. Strasbourg: Université de Strasbourg.
- Tsamadou-Jacobberger, Irini. 2010. “La perception de la variation linguistiqueengrecmoderne.” Στο Naoum Abi-Rached (επιμ.), *Normes et marginalités à l'épreuve*, 165-177. Strasbourg: Presses Universitaires de Strasbourg.
- Tseronis, Assimakis. 2002. “Diglossic past and present lexicographical practices. The case of two Greek dictionaries.” *Language Problems & Language Planning* 26(3):219-252.
- Tseronis, Assimakis, and AnnaJordanidou. 2009, “Modern Greek Dictionaries and the Ideology of Standardisation.” Στο Alexandra Georgakopoulou and Michael Silk (επιμ.), *Standard Languages and Language Standards: Greek, Past and Present*, 167-185. Farnham, Surrey: Ashgate Publishing.
- Τσοπανάκης, Αγαπητός. 1994. *Νεοελληνική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη/Αθήνα: Κυριακίδη/Εστία.

Παράρτημα: Άρθρα και ιστολόγια/ιστοσελίδες που αποτέλεσαν το υλικό της μελέτης

Άρθρα

1. Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 2002. «Οι 10 πιο ενοχλητικές χρήσεις τής γλώσσας μας.» *Βήμα*, 12 Μαΐου. Accessed Ημερομηνία επίσκεψης: 10/7/2018. <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=142476>
2. Παναγιωτίδης, Φοίβος. 2008. «Ο νέος αρχαϊσμός.» *Κυριακάτικος Πολίτης*, 2 Νοεμβρίου. Accessed Ημερομηνία επίσκεψης: 10/7/2018. <https://epanagiotidis.blogspot.com/2008/11/blog-post.html>
3. Σαραντάκος, Νίκος. 2009. «Έχει παράξει-και άλλοι αφορεσμένοι τύποι.» Accessed Ημερομηνία επίσκεψης: 10/7/2018. <https://sarantakos.wordpress.com/2009/10/08/paraksei/>
4. Γεωργίου, Γιώργος. 2017. “Θα παράξω ή θα παραγάγω.” *Η Καθημερινή*, 14 Μαΐου.
5. Χάρης, Γιάννης. 9/11/2014. «Εδώ τα καλά ελληνικά!» Accessed Ημερομηνία επίσκεψης: 10/7/2018. <https://yannisharis.blogspot.com/2014/11/98.html>

Ιστολόγια/ιστοσελίδες

1. <https://lexilogia.gr/forum/Thread: Το «παραγάγω», το «παράξω» και ο προβοκάτορας της γειτονιάς σας>
2. <https://lexilogia.gr/forum/Thread: Το επιτίθεμαι δεν έχει παρατατικό;>
3. https://periglwissio.blogspot.com/2006/09/blog-post_11.html
4. <https://www.translatum.gr/forum/index.php?topic=6484.0> Topic: Υπάρχει τύπος «θα παράξω»;
5. <https://www.translatum.gr/forum/index.php?PHPSESSID=f65424ea124601144ac45975bd697adb&topic=119422.0> Topic: Οι χρόνοι του ρήματος «παραγάγω»
6. <https://feleki.wordpress.com/2009/09/13/%CE%AD%CE%BB%CE%B5%CE%BF%CF%82-%CF%8C%CF%87%CE%B9-%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%BE%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%B5-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%BE%CF%89/>
7. https://hellenicglotta.blogspot.com/2010/12/blog-post_9549.html
8. <http://www.avmentor.eu/forum/showthread.php/131-An-Exceptionally-Simple-Theory-of-Everything>
9. <https://www.avsite.gr/Thread> με τίτλο **Ορθογραφικά λάθη που κάνουν τον Κόγια να κλαίει.**
10. Τα σχόλια μετά το άρθρο στο https://vrennus.blogspot.com/2007/03/blog-post_30.html
11. Συζήτηση από τις μεταφράσεις της wikipedia σχετικά με την προστακτική (enter your code ή κάτι τέτοιο). Εισάγετε ή Εισαγάγετε στο [https://translatewiki.net/wiki/Thread:MediaWiki_talk:Changeemail-nochange/el/%CE%95%CE%B9%CF%83%CE%AC%CE%B3%CF%89_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B3%CE%AC%CE%B3%CF%89/reply_\(2\)](https://translatewiki.net/wiki/Thread:MediaWiki_talk:Changeemail-nochange/el/%CE%95%CE%B9%CF%83%CE%AC%CE%B3%CF%89_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B3%CE%AC%CE%B3%CF%89/reply_(2))
12. <https://www.musiccorner.gr/forum/viewtopic.php?t=35401&start=480>
13. <https://www.esos.gr/arthra/42200/na-kleinoy-n-ta-mikrofono-se-voyleytes-poy-kanoy-n-glossika-lathi-proteine-o-k-gavrogloy>
14. <https://www.pde.gr/index.php?topic=3700.266>
15. <https://forum.unilang.org/viewtopic.php?t=652&start=880>